

ЮРИДИЧНА ПСИХОЛОГІЯ; ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.92.015

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-3093/2025.2/30>

Барсученко І.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Шепельова М.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

РОЛЬ КОНФОРМІЗМУ У ПРОЦЕСІ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ НЕПОВНОЛІТНІХ

Стаття присвячена аналізу значення та ролі конформізму в процесі самоактуалізації неповнолітніх. Розкрито зміст поняття «самоактуалізація» як важливої складової особистісного розвитку. З'ясовано роль та значення конформної поведінки в процесі самоактуалізації неповнолітніх, а також виявлено основні чинники, що зумовлюють її прояв у підлітковому віці. Окреслено психологічні особливості неповнолітніх, які сприяють схильності до конформізму, та розглянуто його як потенційний бар'єр або, за певних умов, як адаптивний механізм у процесі особистісного зростання.

Зроблено висновок, що самоактуалізація це процес особистісного розвитку, у якому людина розкриває свій потенціал, реалізує свої здібності та прагне досягти внутрішньої повноти життя.

Серед основних чинників, що здійснюють вплив на самоактуалізацію особистості виділено: виховання, соціальне оточення, рівень самооцінки та рівень психологічної стійкості та самостійності. Самоактуалізація особистості напряму залежить від її рівня свідомості і самооцінки. Водночас рівень свідомості і самооцінка залежать і від зовнішніх чинників та рівня конформності особистості та її схильності до зовнішнього впливу та бажання бути сходим на інших.

Рівень конформізму особистості напряму залежить і від її бажання ототожнювати себе з тією чи іншою соціальною групою, тобто від рівня її психоемоційного стану та світосприйняття, що дозволяє виділити зовнішній та внутрішній конформізм.

Для самоактуалізації неповнолітніх особливо небезпечним є внутрішній конформізм, наслідком якого є перехід цінностей соціальної групи до внутрішніх цінностей особистості, що супроводжується втратою її індивідуальності.

Конформізм слід розглядати як інструмент, який може як сприяти, так і шкодити самоактуалізації особистості, що обумовлює його особливу роль у процесі самоактуалізації неповнолітніх. Конформізм і самоактуалізація у неповнолітніх часто перебувають у внутрішньому конфлікті, адже відображають протилежні тенденції розвитку особистості. Процес самоактуалізації підлітка, як і особистості в цілому, вимагає гармонії, з одного боку він повинен вміти адаптуватись до соціуму, тобто зазнавати зовнішнього конформізму, а з іншого – не втрачати свою актуальність.

Ключові слова: самоактуалізація, самоактуалізація неповнолітніх, конформізм, зовнішній конформізм, внутрішній конформізм, самопізнання, адаптивність.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання формування власного життєвого шляху набуває особливої ваги. З одного боку, перед людиною відкриваються широкі можливості для повноцінного, різноманітного та насиченого життя. З іншого – значними бар'єрами залиша-

ються стереотипи, закріплені в суспільній свідомості, застарілі уявлення та соціально-економічна нестабільність, що ускладнюють реалізацію індивідуального життєвого простору.

Прагнення до самоактуалізації є вродженою потребою людини, що надає їй життю чіткої мети,

глибокого змісту, зміцнює внутрішню впевненість і підтримує у складних життєвих ситуаціях. Питанням особистісного розвитку, самореалізації та самоактуалізації присвячено численні дослідження гуманістичних психологів, зокрема А. Маслоу, Р. Мея, Г. Олпорта, К. Роджерса, В. Франкла та інших. Центральною фігурою для гуманістичної психології є здорова, творча особистість, для якої самореалізація – головна мета життя. У вітчизняній питанні становлення особистості розкрито в працях таких науковців, як І. Бех, Л. Божович, О. Бондаренко, М. Боришевський, І. Булах, Г. Костюк, С. Максименко, В. Роменець, В. Татенко, Т. Титаренко та інші. Проте, незважаючи на значну увагу, проблема самоактуалізації досі залишається недостатньо опрацьованою.

Особливо гостро ця проблема постає серед неповнолітніх, адже саме вони найчастіше зазнають впливу різноманітних соціальних груп. Підлітки найбільш схильні до зовнішнього впливу, воли легко піддаються навіюванню, оскільки в цей період розвитку особистість зазнає суттєвих фізіологічних, психологічних, емоційних та соціальних змін. Водночас така схильність підлітків до конформізму перебуває у постійному конфлікті зі своєю власною самоідентичністю та самоактуалізацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Самоактуалізація, як процес реалізації власного потенціалу, залежить від комплексу психологічних, соціальних і біологічних факторів. На думку Руденко А., Левицької Т. основними причинами вияву конформності є те, що для підлітків характерний низький рівень самооцінки і недостатні відчуття впевненості у собі [6, с. 201]. Тоді як самоактуалізація навпаки потребує впевненості в собі, високого рівня самооцінки та емоційної стабільності, когнітивної зрілості і здатності до самостійного прийняття рішень.

Аналіз наукових джерел свідчить про високий інтерес до дослідження конформізму особистості в цілому, і неповнолітніх зокрема, серед зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких: Е. Еріксон, В. Калашин, В. Каппоні і У. Новак, В. Сатир і Е. Фромм, Е. Шостром та ін.

Водночас роль та характер впливу конформізму на процес самоактуалізації особи все ще потребує наукового дослідження, оскільки конформізм не завжди має негативний характер, він також може стати стартовим майданчиком для подальшої самоактуалізації, формуючи базу для усвідомленого вибору життєвих цінностей особистості.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування ролі та значення конформізму у процесі самоактуалізації неповнолітніх.

Виклад основного матеріалу. Поняття самоактуалізації вперше ввів в психологію К. Гольдштейн та є одним із концептуальних понять гуманістичної психології. Згідно теорії К. Гольдштейн, організмом рухає тенденція максимально повно актуалізувати закладені в нього можливості, здібності, свою сутність. Процес виявлення таких можливостей був названий “самоактуалізацією”, котра розглядалася як основний мотив і мета людського життя [7].

К. Гольдштейн вважала самоактуалізацію найсильнішою потребою організму, яка на певний час може відвести на другий план голод, спрагу та інші потреби організму.

У подальшому процес самоактуалізації особистості стає однією із складових теорії Абрахама Маслоу. Відповідно до якої самоактуалізація є людською потребою найвищого рівня.

На думку А. Маслоу, потреби людини мають ієрархічну структуру, котра представлена у вигляді піраміди. Ієрархія потреб, відповідно до порядку їх домінування, включає: фізіологічні, у безпеці, у належності і любові, у повазі, пізнанні, в гармонії та самоактуалізації. Остання потреба трактується як найвища в ієрархії потреб, що передбачає самовдосконалення і реалізацію свого потенціалу [11, с. 56].

Процес самоактуалізації був об'єктом різноманітних наукових досліджень, а його зміст зазнавав певних трансформацій.

Як вірно зазначає Ю. Д. Доброносова, традиція вживання термінів «самоактуалізація» та «само-реалізація» як синонімів домінувала у 20 ст. На початку 21 ст. у філософії, психології та педагогіці зміст цих понять розрізняють. Якщо самореалізацію пов'язують радше із формами практичної діяльності індивіда, соціальними впливами і способами самоствердження, то самоактуалізацію – із проявом внутрішнього потенціалу особистості та пошуком нею способу автентичного існування. Самоактуалізацію розглядають як тенденцію і рух до самовираження, а не мету чи результат розвитку [4, с. 56].

Отже, самоактуалізація це процес особистісного розвитку, у якому людина розкриває свій потенціал, реалізує свої здібності та прагне досягти внутрішньої повноти життя.

Серед основних ознак самоактуалізації в першу чергу слід виділити прагнення людини стати тим, ким вона здатна бути, для цього вона реалізує свої

власні життєві цінності, а не просто пристосовується до оточуючих умов. Процес самореалізації супроводжується внутрішнім пошуком, сумнівами і виходом за межі комфорту.

Особливого значення процес самоактуалізації набуває у процесі становлення особистості у підлітковому віці. Організація Об'єднаних Націй (ООН) відносить до підлітків осіб віком 10–19 років, а особи до 18 років відповідно до норм діючого законодавства України є неповнолітніми особами.

На думку Кобильнік Л.М. актуальним є дослідження проблеми самоактуалізації молоді, оскільки людині з високим рівнем самоактуалізації набагато простіше робити свій життєвий вибір, вона більш активна і відповідальна за власні дії, більш оригінальна й ефективна у нестандартних життєвих ситуаціях, тобто вона більш гнучка та творча [5, с. 3].

Самоактуалізація підлітків – це багатогранний підхід, який передбачає активну участь сім'ї, друзів, культури та суспільства. Сім'ї повинні розуміти психічні та емоційні аспекти дитини. Забезпечити відкрите комунікативне середовище та належну систему стримувань і противаг щодо кола друзів, які надають детальну інформацію про дитину. Суспільство, соціальні мережі та сім'ї є рольовими моделями для дитини і намагаються розвивати програму розширення прав і можливостей молоді [10, с. 299].

Хоча процес самоактуалізації має внутрішнє походження й ґрунтується на природі самої людини, зовнішні чинники можуть суттєво впливати на його перебіг.

До внутрішніх передумов самоактуалізації належать особистісне благополуччя та наявність потреби в самореалізації.

Щодо зовнішніх умов, то погляди дослідників різняться. Так, К. Роджерс вважав, що основою для розкриття потенціалу особистості є тепле, підтримуюче середовище, тоді як інші дослідники наголошують на важливості складних життєвих обставин і викликів як чинників, що можуть стимулювати особистісний розвиток.

Серед основних чинників, що здійснюють вплив на самоактуалізацію особистості можна виділити: виховання, соціальне оточення, рівень самооцінки та рівень психологічної стійкості та самостійності. Самоактуалізація особистості напряму залежить від рівня її свідомості і самооцінки. Водночас рівень свідомості і самооцінка залежать і від зовнішніх чинників та рівня конформності особистості, схильності

до зовнішнього впливу та бажання бути схожим на інших.

Значна кількість зарубіжних та вітчизняних науковців вважають конформізм одним із чинників існування індивіда в соціумі, інші вважають його основним чинником унормованої поведінки.

Е. Фромм зазначав, що «у всіх ієрархічних соціальних системах підкорення та слухняність є, можливо, найбільш укоріненою рисою характеру. Слухняність автоматично ототожнюється з доброчесністю, а неслухняність – з гріхом» [9, с. 180].

На думку, Гарькавець С.О. конформізм «є нічим іншим як актом зміни поведінки або переконання, внаслідок явного або неявного тиску ззовні» [3, с. 172].

На думку Руденок А., Левицької Т. слід розрізнити три типи конформізму. Перший тип – це особиста стихійна форма конформізму, при якій індивід виявляє внутрішню й зовнішню згоду з групою без переживання будь-якого конфлікту. Другий тип – захисний конформізм: у цьому випадку людина стихійно прагне до підтримки з боку більшості, приєднується до групи в пошуку захисту від неприємностей. Третій тип – умовний, чисто зовнішній свідомий конформізм, при якому суб'єкт погоджується з групою, більшістю, хоча насправді думає інакше. Він може демонстративно підкорятися, щоб заслужити схвалення або уникнути осудження з боку інших [6, с. 201].

Гарькавець С.О. конформізм і наслідування вважає тотожними поняттями, та зазначає, що наслідування залежить від віку, статі, від рівня освіти індивіда, його національних особливостей та від загального рівня соціально-політичної культури, яка існує в суспільстві [3, с. 188–190].

Слід погодитись з твердженням Гарькавець С.О., що чим старша людина, тим менше вона схильна до наслідування. Крім цього, з віком змінюються об'єкти й характер наслідування: до старості людям властиве не автоматичне імітаційне наслідування конкретним поведінковим зразкам, а усвідомлене дотримання традицій і принципів [3, с. 188–190].

Враховуючи чинники, що впливають на конформізм особистості, слід зазначити, що його рівень напряму залежить і від бажання самої особистості ототожнювати себе з тією чи іншою соціальною групою, тобто від рівня її психоемоційного стану та світосприйняття.

Відповідно, до поведінки особи та ступеню визнання нею соціальних норм певної групи чи суспільства в цілому науковці розрізняють зовнішній та внутрішній конформізм.

На думку зарубіжних учених (Д. Рісмен, Ч. Рейг, К. Кеністон, Р. Мак-Івер й ін.) “зовнішній” конформізм виходить на рівень соціального оточення, а “внутрішній” – є проявом когнітивних та афективних інсталяцій індивіда.

Таким чином, під зовнішнім конформізмом слід розглядати пристосування особи до певних соціальних норм суспільства або групи без їх внутрішнього визнання. В даному випадку особа не вступає в прямий конфлікт з оточуючим середовищем, але при цьому у неї залишається своє особисте критичне ставлення до таких норм, що в сою чергу, не завдає шкоди її самоактуалізації.

Для внутрішнього конформізму є актуальним повне визнання особистістю конкретних соціальних норм певної групи без критичного їх осмислення. Як наслідок цінності соціальної групи стають внутрішніми цінностями особистості і втрачають характер зовнішніх та повністю нівелюють попередні її цінності, що свідчить про певну втрату індивідуальності та значно шкодить самоактуалізації особистості.

В даному випадку конформізм буде позитивним явищем для конкретної соціальної групи і одночасно негативним для самої особистості, що призведе до втрати нею індивідуальності і самоактуалізації.

Особливо небезпечним є внутрішній конформізм для неповнолітніх, аде в процесі свого розвитку особа в підлітковому віці особливо чутлива до зовнішнього впливу і є занадто схильною до конформності.

Психологічна невпевненість підлітків та їхнє небажання виділятися може стати причиною втрати індивідуальності та формування у них пасивно-присосовницької поведінки.

Як вірно зазначають Руденок А., Левицька Т., на сучасному етапі розвитку українського суспільства важливою є незалежна, активна позиція особистості. Конформна особистість, як правило, часто схильна до пристосування, пасивного прийняття, панівних думок та стандартів у поведінці, а також відсутності власної позиції, некритичного наслідування загальним поглядам. Причому це призводить до зниження соціального й особистісного статусу [6, с. 201].

Не зважаючи на потребу у формуванні незалежної, соціально активної особистості з чітко вираженою індивідуальністю, Руденок А. та Левицька Т. також роблять акцент на позитивній аспекті конформізму, що полягає в тому, що він об’єднує людську групу, дозволяє передавати соціальну спадщину, традиційну культуру, зразки поведінки,

соціальні установки. Позитивний вплив конформізму полягає в підвищенні згуртованості в кризових ситуаціях, спрощенні організації спільної діяльності, зменшенні часу адаптації людини в колективі, позбавленні від роздумів, як себе вести у звичайних ситуаціях. У результаті вияву конформізму формується групова однодумність [6, с. 202].

На нашу думку, конформізм не завжди є виключно негативним фактором. Він може мати як позитивний, так і негативний характер.

Соціальний психолог Д. Майєрс акцентує увагу та тому, що іноді конформізм може розглядатися і як негативне, і як позитивне явище, і тому ми, як особистості, повинні прагнути до балансу між незалежністю та прихильністю до інших людей, між особистим життям і життям громадським, між індивідуальною й соціальною ідентичністю [8].

Дійсно конформізм може бути позитивним, оскільки саме він сприяє адаптації особистості до соціуму, гармонійному співіснуванню з іншими особистостями без яскраво виражених конфліктів та суперечок.

Водночас надмірний конформізм послаблює критичне мислення, спричиняє втрату індивідуальності та активної поведінки, що може призвести до сліпого підкорення тиску певної соціальної групи, а як наслідок і до аморальної поведінки та деградації особистості.

Таким чином, конформізм слід розглядати лише як інструмент, який може як сприяти, так і шкодити самоактуалізації особистості, що обумовлює його особливу роль у процесі самоактуалізації неповнолітніх.

Як правило, неповнолітні використовують конформну поведінку як захисний механізм, що дозволяє їм стати членом певної соціальної групи, але при цьому є великий ризик втрати їх індивідуальності.

Конформізм як схильність пристосовуватися до думок і норм групи сприяє втраті власних переконань і цінностей підлітка. Водночас прагнення до реалізації свого власного потенціалу, внутрішньої автономії та індивідуальності, що є складовими самоактуалізації особистості, потребує вміння приймати власні рішення, критично мислити та не залежати від зовнішнього тиску.

Таким чином, враховуючи особливості психічного, психологічного, фізіологічного та біологічного розвитку, можна стверджувати, що конформізм і самоактуалізація у неповнолітніх проявляються як психологічно опозиційні тенденції.

Висновки. Конформізм і самоактуалізація у неповнолітніх часто перебувають у внутрішньому конфлікті, адже відображають протилежні тенденції розвитку особистості, що є особливо актуальним для підліткового віку. Процес самоактуалізації неповнолітнього, як і особистості в цілому, вимагає гармонії, з одного боку він пови-

нен вміти адаптуватись до соціуму, тобто зазнавати зовнішнього конформізму, а з іншого – не втрачати свою актуальність.

Тому **перспективою подальших досліджень** є емпіричне дослідження особливостей взаємозв'язку конформізму та самоактуалізації в підлітковому віці.

Список літератури:

1. Борисюк О.М. Емоційно-вольові особливості конформних осіб. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія психологічна. 2011. Вип. 1. С. 32–44.
2. Блозва П. Конформність в цілісній структурі особистості старшого підлітка. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. Серія : Педагогіка, психологія, філософія. 2013. Вип. 192(1). С. 50–58. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnu_ped_2013_192%281%29_10
3. Гарькавець С.О. *Соціально-нормативний конформізм особистості у психологічному вимірі*: [монографія]. Луганськ: вид-во «Ноулідж», 2010. 343 с.
4. Доброносова Ю. Д. Самоактуалізація. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Самоактуалізація> (дата звернення: 28.05.2025).
5. Кобильнік Л.М. Психологічні особливості самоактуалізації особистості майбутніх психологів і педагогів. Рукопис. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата психологічних наук за спеціальністю 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ, 2007.
6. Руденок А., Левицька Т. Упевненість у собі як чинник вияву конформізму у підлітків. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України серія: психологічні науки*. № 2(13) 2019. С. 199–212.
7. Goldstein K. The smiling of the infant and the problem of understanding the other. *Journal of Psychology*, 44, 1957. 175191.
8. Myers D. *Social Psychology*. ISE. McGraw-Hill. 2021. 672 p.
9. Fromm E. *The Anatomy of Human Destructiveness*. Random House. 1997. 679 p.
10. Ali S. I., Kazimi A. B., & Sewani R. R. Exploring the Path to Self-Actualization: A Study on Youth Development and Well-being. *Research Journal for Societal Issues*, Vol 6 No 1, 2024. P. 293–305. URL: <https://surl.li/dtykbv>
11. Maslow A. *Toward a Psychology of Being*. John Wiley and Sons Ltd. 1998. 320 p.

Shepelova M.V. THE ROLE OF CONFORMISM IN THE PROCESS OF SELF-ACTUALIZATION OF MINORS

The article is devoted to the analysis of the significance and role of conformism in the process of self-actualization among minors. The concept of “self-actualization” is revealed as a key component of personal development. The role and meaning of conformist behavior in the self-actualization process of adolescents are clarified, and the main factors determining its manifestation during adolescence are identified. The psychological characteristics of minors that contribute to a predisposition to conformism are outlined, and conformism is considered both as a potential barrier and, under certain conditions, as an adaptive mechanism within the personal growth process.

It is concluded that self-actualization is a process of personal development in which the individual reveals their potential, realizes their abilities, and strives to achieve inner fulfilment in life. The main factors influencing personal self-actualization include upbringing, social environment, self-esteem, and the levels of psychological resilience and autonomy. Self-actualization directly depends on the level of consciousness and self-evaluation, which, in turn, are influenced by external factors and the degree of personal conformism and susceptibility to external influence, as well as the desire to resemble others.

The level of conformism is directly related to one’s desire to identify with a particular social group, which depends on the individual’s psycho-emotional state and worldview, allowing us to distinguish between external and internal conformism.

Internal conformism is especially risky for adolescent self-actualization, as it leads to the internalization of group values, potentially resulting in a loss of individuality.

Conformism should be viewed as a tool that can either facilitate or hinder personal self-actualization, highlighting its ambiguous role in this developmental process. In adolescence, conformism and self-actualization often exist in internal conflict, as they reflect opposing tendencies in personality development. The process of self-actualization in adolescents, as in individuals in general, requires balance: on the one hand, the ability to adapt to society (i.e., experience external conformism), and on the other – the capacity to maintain authenticity and self-relevance.

Key words: *self-actualization, self-actualization of minors, conformism, external conformism, internal conformism, self-knowledge, adaptability.*